

УДК 821.162.1(477)-6.09

Сухарева С.

ORCID ID: 0000-0001-5039-582X

ПОЛІЛОГ ЯК ОСНОВА ЕПІСТОЛЯРНОГО ЖАНРУ В ПОЛЕМІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПІСЛЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ УНІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ПОЛЬСЬКИЙ КОНТЕКСТИ

Анотація. У статті розглянуто полілог як основу польськомовного дискурсу в межах міжконфесійної полеміки після Берестейської унії, до якої долучилися, як польські, так і українські письменники барокової доби. Звернено увагу на творчий доробок Іпатія Потія, Клірика з Острога, Костянтина Острозького, кореспонденція між якими стала яскравим прикладом полемічного епістолярію в формі полілогу. Підкреслено їхню роль у формуванні поняття волинського тексту.

Ключові слова: полілог, полемічна література, українсько-польське пограниччя, волинський текст, апологетика, епістолярій.

Інформація про авторів: Сухарева Світлана Володимирівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри полоністики і перекладу, факультет філології та журналістики, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Електронна адреса: Sukhareva.Svitlana@vnu.edu.ua

Sukharieva S.

THE POLYLOGUE AS THE BASIS OF THE EPISTOLARY GENRE IN THE POLEMIC LITERATURE AFTER THE UNION OF BREST: THE UKRAINIAN AND POLISH CONTEXTS

Abstract. The article examines the polylogue as the basis of Polish-language discourse within the framework of the inter-confessional polemic after the Union of Brest, to which both Polish and Ukrainian writers of the Baroque era joined. Attention is paid to the creative works of Hipacy Pocij, Kliryk from Ostrog, and prince Konstantin from Ostrog, whose correspondence became a vivid example

of polemical epistolary in the form of a polylogue. Their role in the formation of the concept of the Volyn text is emphasized.

Polemical polylogues after the Union of Brest took place according to two discussion models. The first of them grew out of a dialogue between two authors, to which other participants in the dispute joined in turn. The second model, less common, immediately assumed the presence of more than two parties. In the case of the union controversy, there were usually three such participants - representatives of the Roman Catholic, Greek Catholic and Orthodox Churches. Thus, in the apologetic "triangle" of Wojna-Orański, Skarga, and Sakowicz, there are three worldview systems that independently develop in a polemical direction. It is worth noting that the representatives of the Ukrainian nation used the Polish language as a polemic tool. Example of such correspondence may be the discussion between Prince Konstanty Ostrogski and Hipacy Pocij, which was later continued by the Cleric of Ostrog.

A letter in Baroque times was primarily a type of literary work created in the conditions of a social context. The letters were not written for personal communication, but for public discussion. That is why in the studied material we trace the purposeful use of the Polish language as a tool of public speech. Therefore, in view of this, we are dealing with a whole series of polemical letters, whose structure can be described as an apologetic chain of theses and antitheses, generally characteristic of a theological polemical treatise. At the same time, correspondence polylogues resemble a chain of closely connected apologies. The letters could have been created initially with personal intentions, or they could have been written immediately to show off as an exclusively literary work.

The genre characteristics of the polylogue as a cycle of letters are reduced to citations of famous authors, Church fathers, the Holy Scriptures and references to the thesis of the opponent. They are also an expression of an emotional, and therefore subjective and individual writing style, by which the authorship of a particular letter can be determined.

The definition of the Volyn text in the polemical epistolary polylogue arises from the fact of the place of origin or residence of the authors who are involved in the conversation. Thus, the place of stay for Hypacy Pocij was Volodymyr, where he performed the functions of a bishop. Instead, his opponents came from Ostrog, which belonged to historical Volyn. These loci influenced the peculiarities of correspondence vocabulary, toponymic attributes and address certificates. The fact of the absence of a complex of provincialism in the local Volyn cities, from which the polemical voices of ancient writers rang out, is telling. Religious persons also joined the correspondence,

especially from the higher echelons of the church hierarchy, who initially were not associated with the writing craft, but became writers involuntarily.

In the future, polemical baroque correspondence written in Polish on the Ukrainian-Polish border should be given more attention in interdisciplinary scientific research.

Key words: polylogue, polemical literature, Ukrainian-Polish borderland, Volyn text, apologetics, epistolary.

Information about author: Sukhariyeva Svitlana, habilitated doctor of philological sciences, professor, head of the Department of Polish Studies and Translation, coordinator of the Polish Institute, Lesya Ukrainka Volyn National University.

E-mail: Sukhareva.Svitlana@vnu.edu.ua

Suchariewa S.

POLILOG JAKO PODSTAWA GATUNKU EPISTOLARNEGO W LITERATURZE POLEMICZNEJ PO UNII BRZESKIEJ: KONTEKST UKRAIŃSKI I POLSKI

Streszczenie. W artykule został zbadany polilog jako podstawa dyskursu polskojęzycznego w ramach dyskusji międzywyznaniowej po unii brzeskiej, do której dołączyli zarówno polscy jak też ukraińscy pisarze okresu barokowego. Szczególnej analizie poddano twórczość Hipacego Pocięja, Kleryka z Ostroga, księcia Konstantego Ostrońskiego, korespondencja których stała się wyrazistym przykładem epistolariusza polemicznego w formie polilogu. Określono jego rolę w kształtowaniu pojęcia wołyńskiego tekstu.

W procesie badania wyodrębniliśmy dwa ważne modele kształtowania polemicznego polilogu okresu barokowego. Pierwszy z nich powstawał jako wstępny dialog, do którego dołączali inni autorzy po zainteresowaniu tematem dyskusji. Drugi model początkowo zakładał uczestnictwo więcej niż dwóch uczestników, co przewidywało zaangażowanie przedstawicieli trzech wyznań chrześcijańskich – prawosławnego, rzymsko- i greckokatolickiego.

Pojęcie wołyńskiego tekstu wywodzi się z faktu miejsca pochodzenia lub zamieszkania autorów i używanej w tekście lokalnej toponimii oraz adresowania charakterystycznego dla gatunku korespondencyjnego.

W perspektywie polemiczny epistolariusz barokowy pisany w języku polskim na pograniczu polsko-ukraińskim należy zbadać w zakresie interdyscyplinarnych studiów naukowych.

Słowa kluczowe: *polilog, literatura polemiczna, ukraińsko-polskie pogranicze, wołyński tekst, epistolariusz.*

Nota o autorze: *Suchariewa Switłana, doktor habilitowany nauk filologicznych, profesor, kierownik Katedry Polonistyki i Przekładu, koordynator Instytutu Polski, Wydział Filologii i Dziennikarstwa, Wołyński Uniwersytet Narodowy imienia Łesi Ukrainki.*

E-mail: *Sukhareva.Svitlana@vnu.edu.ua*

Давня полемічна література в українсько-польському контексті виразилася в особливих дискурсивних формах, серед яких полілог залишається найменш вивченим явищем з огляду на його маловживаність у пізніші часи. У колі сучасних інтерпретацій простежуємо часткове повернення до цієї проблематики на тлі глобалізації світу. Також час від часу в термінологічній базі з'являється визначення полілогу культур в окремому геополітичному просторі, сформованому історично як пограниччя. Однак це поняття багатопланове і вимагає дефінітивного уточнення під час аналізу взаємодії польського та українського письменства після Берестейської унії.

Тлумачний словник сучасної української мови подає визначення, що в широкому і первісному розумінні полілог – це «розмова між багатьма особами; дискусія з багатьох питань; широкий обмін думками з якої-небудь проблеми» [1]. Серед цих окреслень найбільш відповідною версією для літературознавців є саме «розмова», якщо закласти, що в письмовій формі в цю розмову задіяно троє та більше письменників, які творять апологетичний ланцюг тез і антитез.

Частково це питання в межах поберестейської полеміки розглянуто нами в публікації «Kasjan Sakowicz – Piotr Mołyła – Rachomiusz Wojna-Orański», присвяченій власне апологіям зрілого барокового періоду [7]. Зокрема, у статті запрезентовано «*апологетичну нарацію у вигляді трикутника, у якій кожна зі сторін перебуває у видимій опозиції до двох інших. Це дозволяє глибше охопити спільний простір контексту, без якого окремі твори не*

можуть бути представлені уповні і семантично увиразнені. Щобільше, можна тут ствердити особливий випадок рівнобедреного трикутника – явище рівнобічності, оскільки всі твори цієї риторичної фігури між собою подібні і взаємозалежні. У цьому випадку вага основи полягає в тому, що вона водночас стає стороною дискусії. Звичайно, цей підхід має форму алюзії і використаний для того, щоб протидіяти суб'єктивним ідеологічним оцінкам критики попередніх поколінь, зокрема літературознавчим посткомуністичним віянням» [7, с. 92].

Полемічні полілоги після Берестейської унії відбувалися згідно з двома дискусійними моделями: перша з них виростала з діалогу двох авторів, до яких по черзі долучалися інші учасники диспуту. Друга модель, менш поширена, відразу закладала присутність більшої, ніж дві, кількості сторін. У випадку з унійною полемікою таких учасників було зазвичай три – представники Римо-католицької, Греко-католицької та Православної Церков. Так, у згаданому апологетичному «трикутнику» Войни-Оранського, Скарги і Саковича фігурують три світоглядні системи, які незалежно одна від одної розвиваються в полемічному напрямі. Варто відзначити, що при цьому польською мовою як інструментом полеміки, послуговувалися усі три представники української нації.

«Замість традиційних риторичних схем репрезентовано барокову концептичну систему, яка, попри конфесійні різниці, у творах трьох авторів виконувала єдину стилістичну функцію. Кожен з досліджуваних творів мав особливе політичне і релігійне звучання, залежно від тих творчих завдань, які перед собою ставив. Єдиним підходом – у порівняльному аспекті – у цьому випадку може бути хронологічний підхід із врахуванням рівня діяльності єпископів у суспільно-національні питання. Не вдасться оцінити рівень вірогідності тієї чи іншої тези, оскільки їх створювали представники трьох різних конфесійних світів. Не вдасться теж достеменно окреслити рівень їх знання польської мови, тому що роксоланський стиль мав відігравати особливу риторичну роль» [7, с. 101].

Виникає потреба обґрунтування, навіщо українським авторам у полілозі знадобилася інша, нерідна мова для ведення дискусії. При цьому варто зазначити, що інтелектуальне та соціальне середовище І Речі Посполитої не тільки характеризувалося багатокультурністю, а й мало загальноприйняті норми щодо використання польської мови як державної. Нею послуговувалися в сеймах та сеймиках, на судах, у школах тощо. Використання польської мови в публічному диспуті було справою буденною, пересічною. Якщо глибше простежити явище білінгвізму представників різних націй, які склали на той час Річ Посполиту, доходимо до висновку, що був це також ідентифікатор спільної субкультури українсько-польського пограниччя, в якому містилися національні особливості кількох народів. Відтак, польська мова виконувала роль міжкультурного посередника.

Окрім того, увесь багатокультурний спектр давньої Речі Посполитої був позначений противагою явищ гетерогенічності та гомогенічності, на чому наголошував Олександр Наумов, коли писав: *«Однією з найважливіших рис середньовічної культури є гетерогенічність, оскільки завбачуємо її майже у всіх без винятку проявах матеріального та духовного життя. Однак у процесі розвитку культури можна простежити прагнення до її гомогенічного прояву і свідомого, хоча і не завжди, нівелювання критеріїв відмінності»* [6, с. 9]. Цій тенденції значно сприяв розвиток полемічного епістолярію, який стояв біля витоків чи не всіх інших полемічних жанрів прозового та поетичного характеру. При цьому варто звернути увагу на «граничний характер» таких полемічних жанрів, як лист чи щоденник.

На думку, Н. Поплавської, епістолярна структура апологетичного змісту *“не обмежувала полемістів змістом; вона давала можливість висловити думку та в різних формах доносити інформацію до адресата”* [2, с. 232], тому особливу її цінність вбачаємо в охопленні міждисциплінарного простору так широко, як це максимально можна зробити. Цьому сприяли історичні, документальні, художні, розмовні та богословські елементи листів, які відрізняли їх з-поміж інших жанрів давньої літератури.

Художню, суспільну та риторичну вартість полемічної кореспонденції-полілогу одними з перших зауважили отці-василіани, які видали приналежні до поберестейської полеміки листи у монастирській друкарні в Супраслі вже після смерті учасників досліджуваних нами кореспонденційних ланцюгів (через понад сто років). Відтак ці твори за такий довгий проміжок часу повністю втратили особистісний характер і набули статусу формальних суспільно-релігійних рупорів. При цьому варто підкреслити, що василіани безсторонньо і об'єктивно підійшли до проблеми, не обмежуючи увагою представників інших віровизнань [3, с. 154]. І хоча першою і свідомою метою друкарні було поширення унійної справи за допомогою нових видань, василіанське чернече згромадження внесло значний вклад у поширення всієї полемічної літератури уже в якості післямови до активних письменницьких дебатів доби бароко на рівні листів, апологій, трактатів тощо. Тому, хоч межа між жанрами полемічної польськомовної полеміки і була чіткою, у кореспонденції віднаходимо елементи інших ґатунків, що вказує на інтертекстуальний рівень літературознавчих досліджень у цьому напрямі.

Досліджуючи кореспонденційний полемічний масив, створений польською мовою, ми дійшли до висновку, що переважно маємо справу з волинським текстом, що виразилося одразу на кількох текстових рівнях. Першим і безсумнівним фактором цього визначення є походження та місце проживання авторів полемічних листів – Володимир, Острог, Дермань та інші місцевості історичної Волині. З огляду на це, письменники використовували локальну топонімію, опис реалій, зразки розмовного мовлення, наповненого місцевим колоритом, прислів'я і особливості місцевих говірок тощо. У вказаному регіональному різноманітті не простежуємо ані комплексу меншовартості, ані периферійності у негативному значенні цього слова.

Натомість можна завважити, що волинські інтелектуальні осередки переймали місію духовних центрів, що дозволяло учасникам полемічного полілогу посилатися на власний авторитет і що зрештою було не лише риторичною фігурою, а й співзвучністю з дій-

сністю. Так, Костянтин Острозький мав значний вплив на інтелектуальне життя не лише волинських земель, а й усїєї Корони, утім теж Київської полемічної школи, чому сприяли його меценатство, освіта, просвітницька діяльність, релігійна заангажованість і значні маєтки. Його початкове прагнення до єдності східної та західної Церков з часом значно трансформувалося в акцептацію у цьому конгломераті московського чинника, що для Іпатія Потія було неприпустимим. Натомість перші екуменічні кроки Іпатія Потія та князя Острозького збігалися, про що свідчать кілька діалогів у їхній кореспонденції та підтверджують історичні документи.

На відміну від Костянтина Острозького, Потій не вбачав у російській імперській потузі третього співчинника, який і в політичному, і релігійному плані слугував би мірилом єдності для Заходу і Сходу (*“Bo i któż nie wie, jako wielkie grubiaństwo, upór i zabobony są w narodzie moskiewskim?!”* [6, с. 244]). Тому він дорікав своєму колишньому меценатові, що попри свій великий авторитет і розум піддався політичним впливам та поміркованості у цілком радикальних справах.

Його епістолярний стиль також значно вирізнявся на тлі опонентів, оскільки наявна у ньому художність не лише опиралася на біблійну метафорику та поетику притчі, а й формувала власне авторське тло, на основі якого зростала естетика його інших літературних жанрів. На приклад, лише у листах єпископа І. Потія можемо знайти такі вишукані риторичні фігури, якими він описував Особи Святої Трійці: *“Duch wytryska, wypływa, wyświeca się, bierze, wychodzi, wybucha, okazuje się, posyła się, wysyła się, ma bytność od Syna, że Syn jest obrazem, pieczęcią, początkiem, przyczyną Pocieszyciela Ducha”* [5, с. 559].

Додатковими визначниками полемічного епістолярного жанру як волинського тексту стали: релігійний фактор (мирне співіснування з іншими націями в літургійному та загальному суспільному просторі), ставлення письменників до центральної та локальної влади, ментальні декларації (визначення певного регіону як Батьківщини і коліски національних ідей, розвиток ідей “малої батьківщини”), а також власне мовні елементи, оскільки на лінгвістичному

рівні волинська стилістика мала чітко прописані структурні особливості: локальні ідіоми, рутенізми, макаронізми тощо [5, с. 27].

Обов'язковим елементом полемічного послання було також адресне звертання риторичного характеру. Так, у листі Іпатія Потія до князя К. Острозького від 03.06.1598 р. знаходимо волинське адресування: *“Ośweconemu książęciu a Jaśnie Wielmożnemu Panu, panu Konstantynowi, z łaski Bożej książęciu Ostrożskiemu, wojewodzie kijowskiemu, marszałkowi ziemie wołyńskiej, staoście włodziemskiemu, panu temu miłościwemu”* [6, с. 239]. Ця адресація передбачає прихильність у зверненні до особи, повагу та надію на порозуміння, що ще раз засвідчує попередні дружні стосунки між опонентами. Потій наголошував: *“Choć Wasza Książęca Miłość wiem dobrze być ku sobie teraz niełaskawym i, bez wszej winy mojej, ku mnie obrażonym, – jednak najmniej się na to nie oglądam, ale, patrząc na wielką łaskę i dobrodziejstwa twoje, któremiś mię wielce ozdobił. Zacnego imienia twego nigdy nie mogę zapomnieć”* [6, с. 241].

З іншого боку, риторична похвала адресата була формальним бароковим компонентом і виразом ввічливості та гідного виховання, що мало переконати читача у високому рівні суспільного рангу самого автора. Потій з пієтетом згадував про волинську землю, вказував на особливе місце на ній володимирського владичого престолу, на який зрештою уніати його й обрали.

Такого риторичного звернення не знаходимо в листі Клірика Острозького, а тим паче у відповіді на нього І. Потія, який вважав себе набагато вищим і достойнішим за нового опонента з огляду на своє ієрархічне становище. Єпископ застосував прийом короткої адресації з приводу недостатньої поінформованості про опонента: *“...do kleryka ostrożskiego bezimiennego od episkopa włodziemskiego i brzeskiego Hipacyja”* [6, с. 286]. У звертанні відчувається внутрішня полемічна напруга поміж різними порізніними інтелектуальними центрами Волині, що на той час становило суть волинського тексту. Окрім цього, Потій почував приниження через те, що князь не дав особистої відповіді на його послання. Відтак епістолярний стиль єпископа набрав більшої гостроти, а водночас позбавився

численних формальностей. За цим проглядається жвавість характеру полеміста, його емоційність і блискуче володіння живою, розмовною польською мовою.

Вивчаючи теологічну канву епістолярного полілога, в літературознавчому контексті, не маємо на меті заглиблюватися в еклезіологічні, сотеріологічні чи сакраментологічні особливості унійної полеміки. Однак варто звернути увагу на те, як накладаються і перетинаються різні критерії полемічного стилю – конфесійний, етнічний, мовний, територіальний та становий. Кореспонденція-полеміка завдяки жанровій специфіці підносить слово до художнього рівня, створюючи передумови для відокремлення літератури від інших дисциплін.

Костянтин Острозький, усвідомлюючи, що на художньому рівні важко дорівнятися до Потієвих полемічних альянсів, підшукав замість себе третього учасника дебатів, який виразно дотримувався його віровизнання і міг у літературній формі вести листування полемічного змісту. Таку місію було покладено на Клірика з Острога – досі достеменно не встановлену особу з князєвого оточення, яка, як можна легко здогадатися, володіла усіма необхідними риторичними прийомами, аби зберегти високий рівень художньої візії дійсності. Такі здібності з-поміж інших міг мати молодий Мелетій Смотрицький, який виховувався при Острозькій академії і в якій викладав його батько, Герасим Смотрицький. Однак поки точно автора (клірика, себто особу духовного сану) не встановлено, варто притримуватись думки щодо часткової анонімності цього листування, новий етап якого розпочався 3 червня 1598 року.

Попри відсутність інформації щодо авторства, вимальовуються найкращі риси Клірика-письменника, який за зразком біблійних лементів створив поетичний плач Церкви, умістивши його в кореспонденційну форму полеміки. Таким чином письменник повністю виправдав очікування князя Костянтина щодо піднесення рівня риторичності епістолярію.

Зокрема, Клірик наголошував на тому, що добре знає життєвий шлях князя Острозького, якому рідні сторони миліші за чужі

краї, а вітчизняні традиції кращі за строкатість європейського світу: *“Książę Jego Miłość po tych Korcyrach i Zacyntach nie bywał, ani się nie szwendał, i młodości lat swoich na marnotrawstwie i na hulance nie tracił, przeto też kwiatu i blasku wiary prarodzicielskiej swojej cudzą pstrokacizną nie pomazał. A jeśli kto inszy pstrzy sięwierzchnimi okrasami nabożeństwa, temu nie zazdrościmy...”* [6, с. 252]. Окрім цього, у вступній частині листа автор сам вказав на свій молодий вік, який, однак, не перешкодив йому виступити на захист власної віри та правди. Елементи його послання повністю відтворюють структуру апології, оскільки містять доксологічне закінчення (у формі завершальної молитви), антитетичні відповіді на тези опонента, цитати з Біблії та писань Отців Церкви, форму довірливого звертання до читача і опонента тощо.

Знаковим є факт, що доповненням до Клірикової кореспонденції стала полемічна брошура “Исторія о листрикійскомъ, то есть, о разбойничьемъ флорентійскомъ соборъ...”, видана за дорученням К. Острозького у період листування з владикою Потієм (перший наклад 1598 р. і другий – 1601 р.), в якій домінували не богословські, а історичні мотиви. У відповідь на цей розширений спосіб полемізування Іпатій Потій негайно написав власне полемічне послання і під псевдонімом Петро Федорович видав у Вільнюсі брошуру “Obrona św. synodu florenskiego powszechnego dla prawowiernej Rusi napisana”, адресовану К. Острозькому, в черговий раз долучаючи волинського князя до полілогу (1603 р., українська версія вийшла друком 1605 р.). Окрім нього, до дискусії зі своїми полемічними письменами долучилися такі прихильники унії, як Лев Кревза-Ревуський, Каспер Пентковський та ін. У цьому різноманітті полемічних творів, які мали доповнювати кореспонденцію, особливе місце відведене апології “Antirresis abo apologia przeciwko Krzysztofowi Philaletowi, który niedawno wydał książki imieniem starożytnej Rusi religiej greckiej przeciw książkom o synodzie brzeskim”, до яких Потій долучив друковану версію власного та опонентського епістолярію. Із тематики книжки виникає, що єпископ долучив до полілогу М. Бронеvського, безпосередньо

відповідаючи на його полемічні закиди православного характеру. Таким чином полілог трансформувалася і розширився: з епістолярної площини він перейшов у міждисциплінарний простір, залучивши більшу кількість учасників різних віровизнань.

У підсумку необхідно зазначити, що полемічний кореспонденційний полілог українсько-польського пограниччя після Берестейської унії не був замкнений в герметичному просторі, а вирізнявся міжжанровими, міжетнічними та міжконфесійними характеристиками. Його доповнювали і значно розширювали апології, брошури, щоденники, трактати. В його межах розвинувся волинський текст як один із складників української польськомовної літератури поберестейського періоду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полілог. *Словник.ua* [Електронне джерело]. URL: <https://slovnuk.ua/index.php> (дата доступу: 12.08.2023).
2. Поплавська Н. Полемісти. Риторика. Переконавання. Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII століття. Тернопіль : ТНПУ, 2007. 379 с.
3. Сухарева С. Епістолярний диспут Іпатія Потія та патріарха Мелетія Александрійського. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Філологічні науки. Літературознавство. 2015. № 9. С. 153–156.
4. Сухарева С. Жанрова специфіка поберестейського польськомовного епістолярію в Україні. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2011. № 13 : Філологічні науки : Літературознавство. С. 131–134.
5. Pocię H. Kazania i Homilie męża bożego Nieśmiertelnej Sławy i Pamięci Hipacjusza Pocięja Metropolity Kijowskiego z Listem Melecjusza Patriarchy Alexandryjskiego, Responsem Hipacjusza / Wyd. L. Kiszka. Supraśl : Drukarnia O. O. Bazylianów, 1714. 612 s.
6. Stradomski J. Teksty Hipacego Pocięja i Kliryka z Ostroga. *Domus Divisa. Studia nad literaturą ruską w I Rzeczypospolitej* / [red. Aleksandra Naumowa. Kraków : Collegium Columbinum, 2002. S. 233–295.
7. Suchariewa S. Trójkąt polemiczny: Kasjan Sakowicz – Piotr Mohyla – Pachomiusz Wojna Orański. *Bibliotekarz Podlaski*. 2014. R. XV. Nr 2 (XXIX). S. 91–104.

REFERENCES

1. Polilog. *Dictionary.ua* [Internet Source]. URL: <https://slovyk.ua/index.php> (date of access: 12.08.2023).
2. Poplavska N. Polemicists. Rhetoric. Persuasion. Ukrainian polemical and journalistic prose of the late 16th - early 17th centuries [Polemisty. Rytoryka. Perekonuvann'a. Ukrains'ka polemichno-publicystyczna proza kinc'a XVI – pochatku XVII stolitt'a]. Ternopil : TNPU, 2007. 379 p.
3. Sukhariava S. Epistolary dispute between Hipacy Pocij and Patriarch Meletius of Alexandria [Epistolarnyj dysput Ipatija Potija ta patriarha Meletija Aleksandrijskoho]. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University*. Philological sciences. Literary studies. 2015. No 9. p. 153–156.
4. Sukhariava S. Genre specificity of Polish-language epistolary in Ukraine after the Union of Brest [Zhanrova specyfika poberestejskoho pol's'komovnoho epistol'ariju v Ukraini]. *Scientific Bulletin of the Lesya Ukrainka Volyn National University*. Lutsk, 2011. No 13 : Philological sciences : Literary studies. p. 131–134.
5. Pocij H. Sermons and Homilies of the man of God of Immortal Fame and Memory Hipacius Pocij, Metropolitan of Kiev, with the Letter of Meletius, Patriarch of Alexandria, Response of Hipacius [Kazania i Homilie męza bożego Nieśmiertelnej Sławy i Pamięci Hipacjusza Pocijeja Metropolity Kijowskiego z Listem Melecjusza Patriarchy Alexandryjskiego, Responsem Hipacjusza] / Ed. L. Kiszka. Suprasl : Bazyljan's printing house, 1714. 612 p.
6. Stradomski J. Texts by Hipacy Pocij and Kliryk from Ostrog [Teksty Hipacego Pocijeja i Kliryka z Ostroga]. *Domus Divisa. Studies on Ukrainian literature in the First Polish Republic* / [ed. Alexander Naumow. Krakow : Collegium Columbinum, 2002. p. 233–295.
7. Suchariawa S. Polemical triangle: Kasjan Sakowicz – Piotr Mohyła – Pachomiusz Wojna Oranski [Trójkąt polemiczny: Kasjan Sakowicz – Piotr Mohyła – Pachomiusz Wojna Orański]. *Podlasie Librarian*. 2014. V. XV. No 2 (XXIX). p. 91–104.